

במחיצתו של הרוגצ'ובר*

נח זבולוני

את הכתובות לגלויות היתה רושמת רעיתו הרבנית המלומדת שידעה מספר שפות לועזיות על בורין.

בולים וגלויות

מצבו החומרי של הרוגצ'ובר היה בכל רע, הקהילה היהודית בדוינסק היתה עניה ומרודה ולא נהנתה מתמיכה ממשלתית. משום כך התלבט רבה של דוינסק בכל מכתב ומכתב שהשיב. אלה שצרפו לשאלה גם בול בינלאומי, פתרו את הבעיה הכספית, אולם רוב השואלים לא ידעו על מצבו החומרי הדחוק של הרוגצ'ובר. הרב מדוינסק עשה איפוא חשבון אריטמטי רגיל. הוא היה מדביק על הגלויה בול בשווי של חצי מחיר המשלוח ועל מקבל הגלויה היה, לפי החוק, להוסיף את מחיר הבול הרגיל.

ספרו "צפנת פענח", למרות ששמו מעיד על גילוי רזין ונסתרות, היה די סתום והוא צפון וחתום עד היום הזה אף לגדולי הלמדנים. הוא נכתב בקצור נמרץ וברמזים דקים מן הדקים. מלא עייני"ם, כלומר: עיין שם, עיין שם. באחרונה נמצאו פרשנים על משנתו של הרוגצ'ובר, הלא הם הרב מנחם כשר והרב משה גרוסברג מירושלים. אולם מי שעשה במחיצתו יודע להבחין בין התורה שבכתב של הרוגצ'ובר לבין התורה שבעל פה שלו. לרוגצ'ובר היה כשרון הסברה יוצא מן הכלל. הוא היה בעל הגיון ומסביר בלשון פשוטה ומובנת לכל "בר בי רב דחד יומא". בטוב טעם ובסבר פנים הסביר את הסתום לרבים בספריו. רוב חידושיו שפורסמו ואף אלה שטרם ראו אור, לקוחים מהערות שרשם בעת לימודו בשולי הגמרא הישנה, בה עסק יומם ולילה. מי שביקר בביתו הצנוע של רבה של דוינסק נוכח לדעת כי לא היתה לו ספריה גדולה, כמו אצל רבנים גדולי הדור האחרים. הוא הסתפק במדף קטן שהכיל ספרים שאפשר למנותם על אצבעות כף ידו והם: ש"ס, רמב"ם, (אותו היה מכנה "הרבי

שהיתי במחיצתו של העילוי מרוגצ'וב, מחבר ה"צפנת פענח" על יד החזקה של הרמב"ם ועל מסכתות הש"ס, במשך שנה תמימה. היה זה בשנת תרצ"ג-ד בעיר דוינסק שבלטביה. נמנית על חובשי ספסלי הישיבה שנוסדה בעיר זו. הגעתי ללטביה מפולין באופן בלתי ליגאלי והורדתי לציר הסיים הלאטבי מאגודת ישראל ר' מרדכי דובין הי"ד (שנספה בכלא בברית המועצות במלחמת העולם השנייה) קבלתי רשות שהיה בלטביה. רבה של דוינסק, הרב יוסף רוזין המכונה הרוגצ'ובר והידוע בשם זה בעולם ה"תורני, מעולם לא עמד בראש ישיבה ואף לא סמך ידו על רבנים. הוא היה עומד על רגליו במשך כל שעות היום והלילה, כשגמרא פתוחה לפניו על עמוד קטן ועוסק בתורה, או משיב על שאלות הלכתיות שהיו מגיעות אליו מכל קצוי תבל. הרוגצ'ובר היה נוהג להשיב בלשון קצרה וקולעת על גבי גלויה, לכל מי שפנה אליו. הוא לא בדק בציציותיו של השואל ואת החלק הארי מרבבות הפונים אליו לא הכיר מעולם ולא שמע עליהם. מלבד גדלותו בתורה, בהלכה, אגדה פוסקים וכו' היתה סיבה נוספת לרבים שפנו אליו. השמועה שפשטה כי הרוגצ'ובר עונה לכל דיכפין, גרמה שנמצאו סתם מקשינים, שהיו פונים אליו לצורך אוטוגראף שלו, שיהיה שמור באלבום. היו פונים אליו בשאלה של שה"י פה"י, והוא ברוב פקחותו והבנתו ענה להם. היו שקבלו ממנו תשובה מלאה עייני"ם כלומר: עיין שם, עיין שם, עיין שם וכו' ולאחר עיון במקורות שציין ב"עיין שם" שלו התברר כי בכל המקומות שציין, מדובר בעניין של עם הארץ...

* לזכרו של הרב יוסף רוזין זצ"ל, רבה של דוינסק. נולד בשנת תרי"ח — נפטר בי"ג אדר (תענית אסתר) תרצ"ו.

שלי"), טורים, וכמה ספרי ראשונים. מול מדף הספרים שלו היתה מונחת ערימה גדולה של ספרים שלא השתמש בהם ואף לא עיין בהם. היו אלה ספרי אחרונים וגם ספרים אחרים שנשלחו אליו לבקורת...

אמרות הכנף הפקחיות של הרוגאצ'ובר, היו מרגלא בפי העם, ובמיוחד בעולם הישיבות. התבטאויותיו התריפות כלפי רבים מגדולי התורה בדורו ואף בדורות הקודמים, לא גרמו בדרך כלל למרירות ולנטירת איבה.

עם ח. נ. ביאליק

בשהותי בדוינסק כאמור, הייתי מבאי ביתו של הרוגאצ'ובר מדי יום ביומו במשך שנה. הרוגאצ'ובר סיפר לי על ביקורו של המשורר חיים נחמן ביאליק בדוינסק. המשורר והרוגאצ'ובר קיימו שיחה ביניהם על דא ועל הא (ביקור זה השאיר רושם כביר על המשורר שאמר בשעתו בעתונות, כי מן המוח של הרוגאצ'ובר אפשר להרכיב שני איינשטיינים). הרוגאצ'ובר נתן לח. נ. ביאליק את ספרו "צפנת פענח". המשורר הודה על המתנה ונפרד ממנו. למחרת הביע הרוגאצ'ובר תרעומת בפני בני ביתו על ביאליק על שלקח ספר ולא נתן תמורה עבורו, באמרו: ההלכה היא "דבר תורה מעות קונות"... לא חשוב — הוסיף רבה של דוינסק — כמה שיתן, אבל דברי תורה אינם הפקר... כשנודע הדבר לביאליק מהר אליו והתנצל בפניו...

הרוגאצ'ובר שחי חיי דחקות, היה מקפיד מאוד שמביתו לא יטלפנו שיחות חוץ. בעיר דוינסק היה תעריף הטלפון חדשי, בלא הגבלה על מספר השיחות, אולם שיחות חוץ נרשמו וכל שיחה ושיחה חויבה בתשלום. בדידי הוזה עובדא: נכנס אליו גבאי בית הכנסת פלגובר — בו התפלל הרוגאצ'ובר — מר ופסי (אביו של הד"ר ופסי מנאשמי משפט הרופאים היהודיים בברית המועצות בתקופת סטאלין) וביקש רשות לטלפן. הרשות ניתנה, אולם הרוגאצ'ובר רמז לי שאת קרב אליו באמרו: "קוידנובר (כך קרא לי על שם עירי), אנא תשגיח שופסי לא ישוחח עם ריגה...".

דין תורה

שיחותיו של הרב יוסף רוזין היו של תלמיד חכם אמיתי. לא קרה ששיחת חולין שלו לא תהא מתובלת בדברי הלכה ואגדה. כך היה נוהג במשך כל ימי חייו עלי אדמות. הוא סיפר לי על דין תורה מפורסם וידוע שהתנהל זמן ממושך, על סכום כסף אסטרונומי שנסתיים בפשרה בין שני הצדדים. בית הדין היה מורכב משלושה גדולי הדור, ביניהם הרוגאצ'ובר, רבה של שאוולי הגאון ר' מאיר אטלס ז"ל ורב שלישי מפורסם ר' חיים בריסקר (סולובייצ'יק) או ר' חיים עוזר גרודזנסקי מוילנא (הזהות אינה ברורה, יען כי הרוגאצ'ובר סיפר כי ישב עם חיים ועם מאיר בדין תורה. הוא היה נוהג לקרוא לגדולי הדור ואף בדורות הקודמים בשמותיהם הפרטיים). לאחר ששני הצדדים הסכימו לפשרה הוציאו בעלי הדברים מכיסם סכום לא מבוטל כתשלום לחברי בית הדין בעד ימי הישיבות הממושכות כנהוג, אולם שני הדיינים ר' מאיר ור' חיים, סרבו לקבל את המגיע. הרוגאצ'ובר לעומת זאת לקח את כל הכסף ובנוכחות הדגים איך גרף בידיו את הכסף מעל השלחן ושם בכיסו באמרו: ישנה גמרא מפורשת שיש לקחת והיא: כתוב חרש שוטה וקטן וכו', על שוטה אומרת הגמרא בחגיגה דף ד' "איזהו שוטה המאבד מה שנותנים לו". נשאלת השאלה, אמר רבה של דוינסק, הלא לפי ההגיון הבריא צריך להיות כתוב: המאבד מה שיש לו, ולא מה שנותנים לו. אלא מכאן ראייה מפורשת שאם נותנים ומסרבים לקחת, נקראים שוטה ואין אני — הוסיף הרוגאצ'ובר — רוצה להיות נמנה על חבורה זו...

בהיותי בדוינסק, קבלתי המלצה לקבלת סרטי פיקט מהגאון האדיר רשכבה"ג וכו' האדמו"ר הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצוק"ל ראש הרבנים בארץ ישראל. ידידי וחברי העילוי מגרודנה הרב יהודה גרשוני שליט"א, שהיה אז תלמיד ישיבת מרכז הרב בירושלים, המליץ עלי בפני מרן ז"ל. כדי לקבל את הסרטיפיקט הייתי זקוק לפרוטקציה במשרד הישראלי (פלסטינא אמט בלע"ז) בריגה. פניתי אל הרוגאצ'ובר ובקשתי ממנו מכתב המלצה. לתמהוני הרב נתקלתי בסי-

רוב מוחלט מצדו. הרוגאצ'ובר הסביר את סירובו באמרו: אתה יודע קוידנובר משום מה ולמה מכתבי הם יקרי ערך ומתחשבים בהם, מסבה אחת ויחידה, כי אין אני נוהג לתת מכתבי המלצה... אולם תוך כדי דיבור יעץ לי לפנות אל ראש הקהילה שהיה ציוני והוא מצדו יבקש ממנו שיכתוב לפלסטינא אמט, כי הרוגאצ'ובר ממליץ עלי וכך הווה...

המכתב והחתימה

הרוגאצ'ובר לא חת מפני איש ואף לא מפר-נסיו. במו עיני ראיתי את ראש הקהילה שהביא מכתב שעליו צריך להוסיף את חתימתו של הרוגאצ'ובר. היה זה בענין צבורי חשוב. הרב לקח את העט והחותמת וחתם באמצע המכתב באמרו: עד כאן אני תמים דעים עם מה שנאמר במכתב ואני חותם. ומכאן ואילך אין זה לרוחי ולפי השקפתי ולא אחתום. לא הועילו ההפצרות של ראש הקהילה והוא לא חתם על היתר... טרם נמצא הביוגראף של הרוגאצ'ובר שימ-סור לדורות הבאים על גדלותו בתורה ובכל מכמני החכמה ומחשבת ישראל, שכל רז לא אניס מיניה. פיו הפיק מרגליות ומנה את כל האותיות בתלמוד בבלי, ירושלמי, רמב"ם וכו'. קרה פעם בהיותו משוחח בדברי תורה ומתפלפל בהם שכח לרגע קט את דברי רש"י במקום מסו-יים, מיד רקע ברגלו ואמר: "השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב ב-נפשו" (אבות פרק ג'). אולם כהרף עין נזכר והמשיך לצטט אותיות הרש"י.

גם בחייו הפרטיים היה חי את התורה. בדוינסק היה נהוג לאסוף פעמיים בשנה כסף עבור עניי העיר. היה זה לקראת חג הפסח במג-בית "מעוץ חטין" ובהתחלת החורף להשגת עצים להסיק בתי עניים. הקהילה היהודית בקשה מהרוגאצ'ובר שיפנה בכרוז לצבור הרחב לתרום כסף למגבית קניית עצים כדי להקל על סבלם של עניי העיר מן הקור העז ששרר בעיר. הרוגאצ'ובר נענה לפניה ופרסם את הכרוז הבא וז"ל:

"כסלו תרצ"ד דוינסק.

באשר כבר התחיל עת החורף וכל התנאים

ב"מ (בבא מציעא — נ. ז) ק"ו ע"ב, לכן אני מבקש לכל אחבנ"י (אחינו בני ישראל — נ. ז.) כי קור הוא פרט גדול מחלק החיים של כל איש כמבואר ב"מ דף ק"ז ע"ב, צינה. ובירושלמי שבת ש"ש (שמונה שרצים, שם נאמר: ר' חנינא ושמואל תריהון אמרין תשעין ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים — נ. ז.) ואקצר. יוסף ראזין רב דפה הנ"ל.

חכמת הרפואה

הרוגאצ'ובר חיווה דעתו לעתים קרובות גם בחכמת הרפואה. הוא שאב ידע זה מתוך בקיאותו המופלגת בתלמוד שם מוזכרות כל מיני מחלות ודרכי ריפויין. קרה ורבה של דוינסק היה זקוק לניתוח דחוף. לאחר שרופאו הפרטי המנתח המפורסם פרופ' מינץ מריגה, בדק אותו וקבע את הדיאגנוזה של המחלה, ניסה הרב יוסף רוזין לחלוק על קביעת הדיאגנוזה של הפרופ' ובנוכ-חותו ציטט מן הירושלמי על מהלך מחלתו באומ-רו שלפי הירושלמי צריך הנתוח להיערך במקום אחר ולא במקום שקבע הפרופ'... פרופ' מינץ שזכר גירסא דינקותא, קם ואמר: מובן מאליו שלא אבוא לחלוק על הירושלמי, אלא הצעתי היא שינתח את כבוד הרב הירושלמי ולא אני... וד"ל.

רבנים ותלמידי ישיבות מחו"ל שבקרו בדוינסק היו סרים אל פתח ביתו של הרוגאצ'ובר. היו כאלה ש"פחדו" להיכנס אליו בגפם ובקשו לל-וותם ולהציגם בפניו. על מקרה אחד רצוני לספר. ביום שבת אחד גלויתי אל הרב גרונם לנדאו ממצוייני ישיבת קמניץ דליטא וכיום ראש ישיבת הדרום ברחובות. הצגתי אותו בפני הרוגאצ'ובר ולאחר שיחת נימוס ושהיה קלה נפרדתי וחזרתי להיכל הישיבה, כשהרב לנדאו נשאר בביתו של הרב מדוינסק. במוצאי שבת פגשתי את הרב לנדאו שאמר לי כי הרוגאצ'ובר מחפש אותי. נבהלתי קצת, כי הרוגאצ'ובר היה חשדן שמא סוחבים ממנו ספרים (הלא דברים אחרים לא היו לו...). מיד ברעדה באתי אליו. בראותו אותי הסיר משכמו את מעילו החם ושם אותו על כתפי, באמרו: "קוידנובר, החורף כבר במלוא עוזו ואתה מתהלך בלי מעיל, הא לך את מעילי.

נושמואל עד שלכוה

טראגדיות של אישים מן המקרא

מ. ז. סולה

שמואל

שמואל הוא, כידוע, המנהיג האחרון בתקופת השופטים. הוא נביא וגם בעל סמכות של כהן, המשרת בקודש ומעלה קרבנות. סמכות כוללת זו של המנהיג נפגעה, בעת שהעם פנה אליו בבקשה לבחור לו מלך שינהל את מלחמותיו ויעמוד בראש העם גם בימי שלום. שמואל הצטרע על הגבלת סמכותו, שהיתה צפויה עם בחירת המלך, אך בפנייתו אל העם הוא מנמק את מורת רוחו בנימוקים סוציאליים שעלולים להתרחש עם שנוי המשטר. הקב"ה, לעומת זאת, רואה במשאלה זו פגם מבחינת האמונה הדתית: "לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם"

(שמואל א, ח ז). אך גם לעם נימוק משלו: "הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים" (שם, שם, ה). הקב"ה מצווה על שמואל להיכנע לדרישת העם ולבחור לו מלך. עליו אפוא לפעול למרות רצונו, והתוצאה מבחינתו, היא טראגית. המלך נבחר "מקטני שבטי ישראל", משבט בנימין וממשפחה צעירה מכל משפחות השבט, לפי עדות הנבחר עצמו, שאול, שהיה איש ענו ונחבא אל הכלים. אך העליה הפתאומית והבלתי צפויה, שינתה את אישיותו ואת תכונותיו הנפשיות. בתחילת מלכותו מצליח המלך, אך שמואל עומד מן הצד ומתבונן בהתפתחויות מרחוק. גם

אין לי דמים לקנות לך מעיל חדש, אבל באין ברירה גם זה יהיה טוב". לא יכולתי לסרב כי אין מסרבין לגדול, והייתי מוכרח לקחתו, ועד היום הזה הוא שמור אצלי למזכרת...

צדיק וחסיד

ספר לי הרב שילה רפאל, רבה של קרית משה בירושלים ונכדו של הרב יהודה לייב פישמן (מימון) ז"ל, ספור מעניין המצביע גם הוא על גדלותו ותפיסתו המהירה של הרוגאצ'ובר. היה זה בימי שלטון הטורקים בארץ ישראל, כשכל יהודי שלא נולד בארץ ישראל היה צפוי לגירוש מן הארץ. נמצאו רבים ילידי חו"ל שנשבעו כי נולדו בארץ ישראל וזה סיפק את הטורקים. רבני ארץ ישראל התלבטו בשאלה הלכתית האם מותר להישבע שבועת שקר. הרב י. ל. פישמן והרב אבא ציטרון רבה של פתח תקוה, שהיה חתנו של הרוגאצ'ובר, פנו אל רבה של דוינסק הרב יוסף רוזין. בתשובה שנתקבלה ממנו היה כתוב רק: "בודאי מותר. עיין כתו-

בות דף ע"ה". ותו לא. ושם נאמר על הפסוק "לציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכונה עליון" (תהלים פ"ז). א"ר מיאמשא בר בריה דריב"ל אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה, ורש"י במקום מוסיף: ואחד המצפה לראותה יקרא מבניה...

נוסף לגדלותו בתורה היה הרוגאצ'ובר צדיק וחסיד יסוד עולם. היו דברים שהקפיד עליהם בחומרת יתר. הוא היה נזהר שלא להסתכל בפני אישה, ואפילו היא פנויה. אף בלכתו לבית הכנסת פלנובר, הלך בשולי הדרך ולא על המדרכה, שמא יפגוש באישה ובעל כרחו יאלץ להסתכל בה. כן היה נזהר שלא לשוחח עם צעירים בדברי תורה הדנים בנושאים שבינו לבינה. צעיר שהיה נכנס אליו וחפץ לבוא בשיחת דברי תורה על נושאים הנ"ל, נשאל מיד אם הוא נשוי או שרוי בלא אישה. תשובת המשיב הכריעה גורל השיחה של גדול ישראל, בעל הפנים המזהירים, כזהר פני מלאך אלקים, שתלתלים ארוכים ירדו על פי מידותיו.